

TÁRSADALMUNK KÜLÖNBÖZŐ NÉZŐPONTOKBÓL

KOVÁCH IMRE: TÁRSADALMI METSZETEK
ÉRDEKEK ÉS HATALMI VISZONYOK, INDIVIDUALIZÁCIÓ
ÉS EGYENLŐTLENSÉG A MAI MAGYARORSZÁGON

Kovács Zsuzsanna

(politológus, Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata)

Kovách Imre gondos szerkesztésével látott napvilágot a *Társadalmi metszetek* című tanulmánykötet, mely a maga 17 tanulmányával segíthet árnyaltabbá tenni a magyar társadalomról kialakított képünket. Kiemelt helyet kap a kötetben a szociológia jelenlegi helyzetével és jövőbeni szerepével foglalkozó kérdés, mely egyértelműen arra a következtetésre jut, hogy aktuálisra már-már elengedhetlenné vált a társadalmi struktúra kutatásában a paradigmaváltás.¹ A kötet szerzői különböző aspektusokból közelítik meg Magyarország társadalmát, melyek közül a fogyasztás és a kereskedelmi média felőli megközelítést emelném ki. Emellett a társadalom hálózati megközelítése is újszerűen hathat a szociológia tudományában nem igazán jártas olvasó számára. A kötet tanulmányai főként a rendszerváltás nyomán bekövetkező társadalmi változásokat próbálják meg felfedni. A társadalom két markáns részét alkotó csoporttal, az elittel és a szegényekkel külön-külön tanulmány foglalkozik. A rendszerváltásból születő kisvállalkozói réteg is helyet kap a kötetben.² Az ifjúsággal, mint a társadalom egyik jelentős csoportjával foglalkozó tanulmány, mely elsősorban az új generáció helyzetét vizsgálja, és ennek során a problémákra való rávilágítással talán épp a megoldáshoz vezető utat készíti elő. A kötetben 5 témablokk található, melyek többnyire a társadalmi struktúra különféle megközelítése alapján különülnek el. Ezeken túl az első témablokk a folytonosság és a megszakítottság alapján vizsgálja a társadalmat, és magát a szociológia tudományát. Az utolsó rész pedig konkrétan társadalmi csoportokat elemző tanulmányokat tartalmaz. Munkám során azontúl, hogy ízelítőt adok az egyes tanulmányokból, megfogalmazok néhány észrevételt a kötettel kapcsolatban.

FOLYTONOSSÁG ÉS MEGSZAKÍTOTTSÁG

Laki László *Rendszerváltások Magyarországon* címet viselő tanulmánya a 20. századi magyar társadalomfejlődést tekinti át a rendszerváltások tükrében. A szerző az előző évszázad magyar történelmét a rendszerváltások korszakának tekinti, mivel három alkalommal – az első és a második világháború után, valamint a Szovjetunió agonizálásakor – is sor került a fennálló rendszer gyökeres megváltoztatására. A rendszerváltás három dimenziójából kettőt – politikait és gazdaságit – érintve vizsgálja a harmadikat, a társadalmi rendszerváltást.

A társadalomátrendezések közös jellemzőiként a megalapozatlanságot és az ideológiának való alávetettséget jelöli meg. A szerves fejlődésből nem következő, gyors és radikális átalakítások mellett, társadalomfejlődésünk másik súlyos tehertételének az örökölt modernizációs deficiteket tekinti. Ezek a deficitek a felemás modernizáció következményei, és az egymást követő politikai elitiek a kiküszöbölésükhöz szükséges megoldást nem találva mind a mai napig maguk előtt görgetik e megoldatlan problémákat.

A 19. századi magyar kapitalizálódás kapcsán megemlíti Berend T. Iván kettőtársadalom-elméletét, mely a nemesség mellett a felemelkedő polgárság vezető szerepét is megállapította. Ezt követi egy finomított változat, Erdei Ferenc többszörösen összetett szerkezetű társadalma, mely már szakadást is feltételez e két eltérő adottságokkal rendelkező társadalmi csoport között. Laki Kövér Györggyel egyetértve hármas társadalomról beszél, hiszen a két hatalommal bíró társadalmi csoport alatt helyezkedik el a nép társadalma, a parasztság. A Horthy-rendszer társadalmáról megállapítja, hogy létezett a politikai-gazdasági hatalommal rendelkező úriember réteg, és alattuk a mindezekről megfosztott névtelenek, akik egyébként a lakosság többségét alkották. A lefojtott és felhalmozódott társadalmi problémák és feszültségek elfojtása csak a néma forradalomnak kedvezett.³

A második világháborút követő rendszerváltáskor az újonnan hatalomra kerülő kommunista politikai elit a társadalmat elvi-ideológiai alapon szervezte át. Az új rendszer törést okozott a történelmi folytonosságban, mivel olyan alapintézményekbe nyúlt bele, mint a magántulajdon, a család és az állam. Az új politikai és bürokrata elitiek kiváltságos helyzetbe kerültek, miközben az előző rendszer releváns csoportjai áldozatul estek a társadalom erőszakos átstrukturálásának. A változások eredményeként a korábbi agrártársadalom ipari társadalommá alakult át, majd a Kádár nevével fémjelzett időszakban ebből alkalmazotti társadalom vált. A gulyásszocializmusnak nevezett időszakot a fogyasztás legitimálta. A gazdasági reformok hatásaként a korábbi szűk elit általi kinyilatkoztatások helyét az alkuk rendszere vette át.

A legutóbbi rendszerváltáskor a modernizáció kettős kihívására – gazdasági paradigmaváltás és a globalizáció – a rendszerváltó elit Laki szerint nem adott adekvát választ. Akkor két cél lebegett a rendszerváltók szeme előtt: a szocializmus megdöntése és a polgári társadalom kialakítása. A szerző meglátása szerint a rendszerváltás levezénylői egy nyugati típusú középosztály meglétét feltételezték hibásan. A gazdasági rendszerváltással duális gazdasági szerkezet alakult ki, mely egy külföldi és egy vegyes tulajdonú részből áll. E duális piaci szerkezettel egyidejűleg jelen van a szürke-fekete gazdaság, valamint a természetes önellátás is, így a társadalomban kettős vagy többes gazdaságok meglétéről beszélhetünk. Laki problémaként tünteti fel a piaci viszonyok tökéletlenségét, a rendszerváltás veszteségeinek elszegényedését és e lecsúszott állapot generációs átörökítését, a társadalmi egyenlőtlenségek növekedését és a polarizációt. A társadalmat 4 csoportba sorolja: legfőleg a vagyonos réteg, mely a társadalom mindössze 5-8 százalékát jelenti, ezt követi egy módos 10-15 százaléknyi felső középosztály. Az alsó középosztály 30-40 százalékra tehető, melynek helyzete a rendszerváltás után alapvetően nem változott. A struktúra legalján a depriváltak és szegények helyezkednek el, melyek a lakosság 30-50 százalékát alkotják. A demokratikus deficit a jelenlegi rendszert is sújtja, ugyanis az új politikai elit az ellenőrzése alá vonta az érdekartikulálás és -megjelenítés minden intézményét és lehetséges formáját. Köztudott, hogy a többpártrendszer önmagában nem tekinthető ideális demokráciának. Megfogalmazódik a kérdés, miszerint sikeres volt-e a globálkapitalizmusba való átvezetés?

Kuczi Tibor, Kovách Imre és Kristóf Luca közös tanulmánya⁴ a szociológia fejlődésével, és az értelmiség szerepének változásával foglalkozik. A szociológia negyven évvel ezelőtti újjászületése a hatalom részéről tett engedményeknek volt köszönhető. A hivatalos társadalmi ideológiát – a két osztály, egy réteg – kritikával illették a szociológusok. Emellett az akkori szociológia az akkori modernizációs folyamatokra is reflektált, mint a szakértelem fölértékelődésére, valamint a második gazdaság társadalmi rétegződést alakító szerepére. Már a rendszerváltás idején megfogalmazódott a paradigmaváltás szükségessége, mely alatt nem értettek többet új megközelítések, új vizsgálati módszerek meghonosításánál. A rendszerváltás után megfigyelhető volt a nyilvános szakmai viták kerülése, bár egy jelentősebb vita kibontakozott a szociológusok között a hazai szociológia esélyeinek és lehetőségeinek meghatározásáról. A tanulmány egy publikációs tendenciát vél felfedezni, mely szerint a publikációk súlypontja az általános folyóiratokról a szaklapokra tevődik át. A témaválasztásban a munkanélküliség, a társadalmi egyenlőtlenség és a szegénység, mint a rendszerváltással felszínre kerülő problémák dominálnak.

E tanulmány elsőként próbálja meg számba venni az értelmiség szerepének a rendszerváltás utáni változásait. A szerzők egyértelműen megállapítják, hogy a fogyasztói kultúra térnyerésével a magaskultúra birtokosai veszítettek társadalmi súlyukból. Úgy látják a rendszerváltással az értelmiségiek nyilvánosságellenőrző szerepe is megszűnt. A tömegmédia korában a kulturális tőkével rendelkező értelmiség véleménye is csak egy a sok közül. A magaskultúra elveszítette magától értetődő felsőbbrendűségét. Megfigyelhető a rendszerváltás előtti önállóság feladása is, mivel manapság az értelmiség egy része a politikai pártok és a gazdasági elit holdudvarában tűnik föl.

Végül a szociológia jelenlegi helyzetével kapcsolatban megállapítják, hogy az immár piacosított társadalomtudományban a politikától érkező megrendelések a paradigmaváltás kerékkötőjének bizonyulnak.

HAGYOMÁNYOS SZEMPONTOK

*A Társadalmunk szerkezete különböző nézőpontokból*⁵ című tanulmányban árnyalt képet kaphatunk a magyar társadalom szerkezetéről. A társadalom rétegződését Bukodi Erzsébet két szempontból: a foglalkozás és a munkaerőpiaci hely alapján, valamint a fogyasztás és az életstílusbeli különbségek figyelembevételével vizsgálta. A kutató szerint e kétféle megközelítés kiegészíti egymást.

A foglalkozási struktúra időbeli változásait áttekintve a szellemi foglalkozások felé tartó eltolódást fedez föl. A szerző szerint a magasabb képzettséget, nagyobb önállóságot igénylő szakértői munka egyre inkább felértékelődik, emellett az alsó szintű értelmiségiek, és technikusok számának növekedése is kimutatható. A vizsgálat során alkalmazott séma az Európai Statisztikai Hivatal szakértői javaslatán, az EGP osztályozáson és az újkapitalista társadalomszerkezet Ferge-féle megközelítésén alapszik.

A társadalom életstíluscsoportokba sorolása az anyagi körülményeknek, a szabadidős tevékenységeknek, valamint a lakásviszonyoknak a figyelembevételével történik. Bár az életstílus-tipológia alapján a magyar társadalom alapvetően hierarchikus-vertikális tagolású, a homogén alsó és felső réteg közötti részben már markánsan megjelennek az ízlés és preferenciabeli különbségek, melyek a horizontális differenciálást is szükségessé teszik. Az életstílus-csoportok demográfiai, társadalmi összetételét elemezve a foglalkozási rétegek és a fogyasztási csoportok közötti összefüggés nyilvánvalóvá vált. Mindemellett szoros kapcsolat tételezhető föl a származás és a fogyasztási csoport között is. Az életstílus-tipológia 17 nagycsoportot különít el a magyar társadalmon belül.

Kovács Imre és Nagy Kalamász Ildikó közösen írt tanulmánya⁶ a magyar társadalomstruktúra és településszerkezet összefüggéseit térképezi föl. Áttekintik a tér- és településszerkezet időbeli változásait, különös tekintettel a rendszerváltozás következményeire. Magyarország településszerkezetének leírásához szükséges tipológiákat és kategóriákat is ismertetik az olvasóval. A szerzők az Európai Unióhoz történő csatlakozás településszerkezetére gyakorolt hatásával is foglalkoznak. A társadalom és térszerkezet aszinkron fejlődéséből egy Közép-Európára jellemző új modell körvonalazódik, mely egyedi vonásokat mutató település és regionális szerkezettel, a poszt szocialista demográfiai fordulattal, valamint a városi és a rurális társadalom sajátosan alakuló kapcsolatával jellemezhető.

A kötetben az ifjúság helyzetét elemző munka⁷ is helyet kapott. Laki László elsősorban arra a kérdésre próbál meg választ adni, hogy mit jelent fiatalnak lenni a rendszerváltás után. Vizsgálódása során megannyi problémára rávilágít. Mindezek közül talán az egyik legsúlyosabb probléma a család keretei közötti parkoltatás kényszere, mely az ifjúkori munkanélküliség megjelenése és állandósulása miatt vált szükségmegoldássá. Mára szerinte a marginalizálódottak ifjú nemzedéke is megjelent. Az első munkavállalás idejének kitolódása többek között a pályakezdés megnehezülését és bizonytalanná válását is jelzi. Napjainkra a lakóhely területi elhelyezkedése és településtípusa jelentős strukturális tényezővé vált. Az iskolai és státusmobilitás igencsak elválík egymástól. A fiatalok érzékelik a társadalmi polarizálódás folyamatait, ezt a körükben végzett kutatások eredményei is alátámasztják. A munkanélküliség, a diplomák leértékelődése, a lakáshoz jutás nehézsége, a népességreprodukció problémája, a gyermekszegénység, a kábítószer jelenléte a fiatal generáció megoldásra váró problémái. A szerző szerint megfigyelhető az ifjúság politikától való elfordulása, a közélet eseményei iránti érdektelensége. Rossz irányba mutat a társadalom államtalanítása, mely a generációs újratermelődést leginkább érintő területekről – az egészségügy, a lakásügy és az oktatásügy – vonja ki az erőforrásokat. A szerző úgy gondolja, hogy egyértelműen megfogalmazódik a politika felelőssége és ezáltal az állami beavatkozás szükségessége is.

Gazsó Ferenc az iskolarendszer és a társadalmi struktúra kapcsolatát elemezte írásában.⁸ Az iskolarendszerrel szemben két elvárást fogalmaz meg: a társadalmi mobilitást és a minőségi oktatást. Kutatásai során az oktatási rendszer restrukturáló hatására figyel fel, miszerint az újratermeli a polarizált társadalmi szerkezetet. A közoktatás jelenlegi állapotára vonatkozóan megállapítja

a teljesítményhanyatlást, és a feltűnő szociális érzéketlenséget. Hisz az átváltható tudás a családok által birtokolt erőforrások függvényévé válik. A társadalmi szerkezethez illeszkedő esélyhierarchia az iskolázás minden szintjén megfigyelhető. A magánórák általánossá válása, az ún. második iskola az alapiskolai oktatás súlyos zavaraként értelmezhető. Az állam feladata az igényes oktatás mellett egy kompenzációs rendszer mihamarabbi kidolgozása, mely a szociokulturális és más eredetű hátrányokat tompítja, és ezáltal az állam minden polgára számára lehetővé teszi a státusmobilitást. Természetesen az oktatási rendszer óhatatlanul leképezi a társadalmi tagoltság jellegzetességeit, de mindenképp korlátoznia kell a társadalmi eredetű esélyegyenlőtlenségek növelését. Lényeges változtatások nélkül az oktatási rendszer nem válik erőforrás-gyarapító intézménnyé az alsó rétegek státusmobilitása szempontjából, és a polarizált társadalom újratermelése, konzerválása történik meg.

ÚJ MEGKÖZELÍTÉSEK

Angelusz Róbert és Tardos Róbert tanulmányukban⁹ a társadalmi struktúra hálózati oldalról történő megközelítésére tesz kísérletet. Kutatásaik során négy alapvető erőforrást különböztetnek meg: kapcsolathálózati, gazdasági, kulturális és politikai erőforrást. Ezek közül a gazdasági elsőbrendűségére figyelnek fel, mely az utóbbi időben erőforrásszervező központtá vált. Míg a politikai erőforrás a rendszerváltás óta veszített jelentőségéből. Megállapítják, hogy társadalmi egyenlőtlenségek strukturálódásában nőtt a networkhálózati erőforrások szerepe. A szerzők az erős és gyenge kapcsolatokat megkülönböztetve foglalkoznak a különféle kapcsolattípusokkal. A polarizálódás folyamatát fedezik fel, hisz a társadalom jelentős részében az erős és gyenge kapcsolatok igencsak szűkös javakká váltak. A globális erőforrások reprodukciós modelljét alkotják meg. A globális erőforrások terén az egyenlőtlenségek társadalmi meghatározottságának növekedését, és a nők kapcsolathálózati hátrányának megszűnését vélik felfedezni. Az idősebbekre jellemző erőforrás-gazdagság eltűnését is megállapítják. A származás és a foglalkozás a networkjavak elosztásánál meghatározó szerepet játszik. Az elemzések eredménye: a különféle erőforrások konszolidációja, egymással való összefüggése nem gyengül, a foglalkozás, az átörökítési mechanizmusok szerepe, a kulturális háttér hatása erősödik.

A Fogyasztói csoportok az ezredforduló Magyarországn tanulmány¹⁰ a fogyasztás csoport- és rétegeképző szerepével foglalkozik a magyar társadalom vonatkozásában. A fogyasztói csoportokhoz tartozás az iskolai végzettséggel és a lakhellyel függ össze. A nem mellett az életkor bizonyul a legfontosabb csoportképzőnek. A szerzők az 1998–2004-es időszakra vonatkozóan fogyasztói miliőket alakítanak ki. A csoportképzéseknél a médiafogyasztást és a szabadidő-eltöltési

szokásokat veszik alapul. Az így létrehozott fogyasztói csoportokat összevetik a Bukodi Erzsébet által kialakított anyagi fogyasztáson alapuló csoportokkal. A tanulmány érdekessége számomra az, hogy egy jobboldali milió megjelenésével is számol a populáris tömegmédiá térhódításának következményeként. Mintegy ellenreakcióként, ellenkultúráként értelmezve azt. A kereskedelmi média súlyának növekedését és a bulvárosodás folyamatának társadalomra gyakorolt hatásait is vizsgálják.

Csurgó Bernadett és Megyesi G. Boldizsár munkája¹¹ társadalmunk alapegységével, a családdal foglalkozik. A szerzőpáros a családi munkamegosztás és a családi döntések szempontjából vizsgálta a magyar családokat. A tanulmány a népesség családi állapot szerinti változásait is áttekinti, mely elsősorban a házasságkötések számának csökkenésében, valamint a válások számának növekedésében nyilvánul meg. Mindazonáltal a házassági életkor feljebb tolódását, és ehhez kapcsolódóan a próbaházasság jelentőségének növekedését is megállapítja.

A családban hozott döntéseket két szempont – a partnerek szerepe, valamint az otthoneremtés és a gyermekvállalás – alapján vizsgálja. A tanulmány külön kitér a családok pénzkezelési szokásainak feltérképezésére, és ebből következően a magyar családokon belül érvényesülő erőviszonyokra is fényt derít. A kutatások eredményeként a családfő intézményének elterjedtségét konstatálja. Érdekessége a tanulmánynak, hogy a rendszerváltás után megjelenő új társadalmi réteg, a mezőgazdasági vállalkozók is helyet kapnak benne.

A döntések mellett a munkamegosztás aspektusából is vizsgálatoknak vetik alá a magyar családokat. A nők és férfiak családon belüli viszonyait tanulmányozva a feleség többletmunkájára fókuszálnak. Megalapozott véleménynek tekinthető, hogy a családokon belüli munkamegosztást a házastársak iskolai végzettsége, a foglalkozási, jövedelmi státusuk, az életkor mellett a településszerkezet is befolyásolja. Kimutatható, hogy a magasabb iskolai végzettség és a jobb életkörülmények a családi munkamegosztásban tapasztalható egyenlőtlenségeket csökkentik. Ugyanakkor megállapítható, hogy a magyar családok életvitelét még a 21. század küszöbén is a tradicionális munkamegosztás jellemzi.

Csigó Péter írásában¹² a kereskedelmi média társadalomra gyakorolt hatását, valamint a késő modern individualizációt elemzi. Megpróbál választ adni arra a kérdésre, hogy a kereskedelmi média milyen hatással van az internet elterjedésének folyamatára. A médiafogyasztás társadalmi háttérének feltérképezése során kétféle médiaszegénységet különböztet meg, melyek egy kulturális törésvonal mentén szemben állnak egymással. Csigó 7 mutató alapján 5 médiafogyasztói szegmenset különít el. Az orientációt is figyelembe veszi, így különül el a kereskedelmi és a hagyományos orientációjú szegmens. A napjainkban önálló

hatalmi központtá váló média kultúrára és politikára gyakorolt hatásaival is számol a szerző, megemlítve e két terület ún. mediatizálódását. A népszerű média vizsgálatakor az integrálás és az individualizálás szerepét emeli ki a szerző. A befolyásolás, ellenőrzés mellett az individualizáció folyamatát is felerősíti a népszerű média terébe való integráció. A mediatizált nyilvánosságba integrált közönség és a hosszú távú politikai lojalitás között negatív kapcsolatot fedez fel a szerző. A médiapiacra jelenlévő erőviszonyok kapcsán a közszolgálati média versenyképtelenségét állapítja meg, mely elsősorban az alternatívaállítási hiányából ered, garantálva ezzel a piac generációs felosztását. Az internethez való hozzáférés esélyén túl az internet iránti nyitottságot is vizsgálja a munka. Csígyó megállapítja, hogy a kereskedelmi média kiágyazza az internettel kapcsolatos attitűdöket. Az új médiával kapcsolatban 4 fő törésvonal jelentkezik a társadalmon belül. A magyar társadalmon belül digitális szakadék meglétéről számol be, melyet életkori szakadékként értelmez.

ÉRDEK, POLITIKA ÉS TÁRSADALMI STRUKTÚRA

Szalai Erzsébet tanulmányában¹³ az új gazdasági elit, és a munkásság helyzetéről fest valós képet. Az újkapitalista magyar társadalom kettős struktúrájú, melyet a tőke-munka viszony és a gazdasági elithez való viszony határoz meg. Azonban a kettős struktúra nem csak a társadalomban van jelen, hanem a gazdaságot is jellemzi. A szerző a munkássággal kapcsolatban a kizsákmányolás kérdése mellett a munkások szerveződését, érdekérvényesítésének jelenlegi állapotát is vizsgálja. A gazdasági elitek és a társadalom viszonyainak taglalásakor a hatalmon lévőkkel szemben a társadalom atomizáltságát, szervezetlenségét állapítja meg. A munkanélküliség problémájával, a szolidaritás hiányával is foglalkozik. A munkásság keresetei, foglalkoztatási helyzete kapcsán a szakszervezeti mozgalmat is érinti a kutatás. A munkásság helyzetét a szocializmus időszakából indulva egészen napjainkig tekinti át.

Hack József *A politikai preferenciák, érdekek hatása az anyagi helyzet észlelésére (1996–2005)* tanulmánya arra a kérdésre próbál meg választ adni, hogy milyen irányú kapcsolat van a vélemények és a pártpreferenciák között. A kutatás eredményeként megállapítja, hogy a személyes anyagi helyzet megítélésére a politikai preferenciák hatással vannak, de legfőképp az anyagi várakozások esetében sikerült ezt a hatást észlelni.

Neumann László *Az érdekérvényesítés intézményeinek működése* munkájában a magyar szakszervezetek állapotával, a szakszervezeti mozgalom hatékonyságával foglalkozik. A magyar kollektív szerződés rendszerét vizsgálva a decent-

ralizáltságot állapítja meg, ezen állítását az ágazati egyezségek szerepét átvevő vállalati szerződések meglétével támasztja alá. Emellett az egyéni béralku fennmaradása is akadályozza az ágazati szint megerősödését. Neumann szerint a szakszervezetek egyértelműen sikeresek az alacsony keresetűek arányának csökkentésében. A munkáltatói oldalon egy szakszervezet-ellenes stratégiát is észrevételez, mégpedig a magas bér politikáját. A tanulmány szerzője a szakszervezeti mozgalom legfontosabb célkitűzéseit fogalmazza meg. Ezek között a legfontosabbak a keretmegállapodás elérése mellett a szociális bérrendszer megvalósulása. Az érdekérvényesítő intézmények alkuerejét a szervezeti felépítésben, a humán és anyagi erőforrások mellett a politikai kapcsolatokban véli felfedezni. Majd a magyar szakszervezetek szervezeti felépítését és eddigi munkáját áttekintve a mozgalom széttöredezettségét és az átpolitizáltságot állapítja meg, melyek a működés hatékonyságát veszélyeztetik. A szűkös pénzforrások mellett a szakszervezeti rendszer hierarchikus felépítésének hiányát, a szakapparátus nélkülözését, a felülről történő legitimitációt is súlyos problémának tekinti. Európai viszonylatban rámutat a hazai érdekérvényesítő intézmények hiányosságaira, majd a megújuláshoz szükséges intézkedéseket javasol a szélesebb érdekképviseleti politikát folytató szervezkedő szakszervezet létrehozásához. Neumann szerint ehhez egyrészt ideológiai megújulás szükségeltetik, amely a tagszervezést elsőrendű feladatnak tekinti, másrészt a szakszervezeti mozgalom egységesedését. Végül az állam túlsúlyos szerepe következtében kialakult sajátos kelet-közép-európai modellt ismerteti.

VÁLTOZÓ TÁRSADALMI HELYZETEK

Az elit és társadalom a kilencvenes években címet viselő tanulmány¹⁴ az államszocializmusba visszanyúlva tekinti át a társadalom elitcsoportjainak változásait. A politikai, a gazdasági és a kulturális elit vizsgálatok az elitek reprodukciójára és cserélődésére külön figyelmet fordít. A tanulmány az elitek változásának, cirkulációjának négy típusát a változás mértéke és módja alapján különbözteti meg: a forradalmi elitcsere, a kvázicserélődés, a reprodukció, valamint a klasszikus elitcirkuláció. A kutatások a gazdasági elit belső rétegződését, és a társadalmon belül elfoglalt helyét is elemzi. Az elitek vizsgálatok fontos kutatási területként jelenik meg az életstílus, valamint a kapcsolatháló-elemzés. A társadalmi tőkefajta vizsgálat is árnyaltabbá teszi az elitekről kialakított képet. A gazdasághoz szorosan kapcsolódó elitről nem állítható, hogy egységes lenne. A rendszerváltás idején főszerepet játszó kulturális elit szerepe és befolyása mára igencsak meggyengült. Politikai befolyásáról manapság már nemigen beszélhetünk. A szépirodalmi elit kiemelt helyet kap a kulturális elit tanulmányozásában. Kristóf Luca az értelmiségi elit közéletben való jelenlétének változását vizsgálja. A kulturális elit vizsgálatok felvetődik a

kérdés, hogy esetében beszélhetünk-e önálló társadalmi csoportról, hisz két alcsoportját a reputációs és a médiaelitet különböztetik meg. A politikai eliten belül két csoport körvonalazódik, amely a kormányzó és a nem kormányzó elit. A rendszerváltás idején a pártalapításkor megszerzett tőke a legerősebb. A pártpolitikusok újabb generációjának termelődését is elemzik. A politikai osztály stabilitásának bizonyítéka a tisztségek halmozása. A gazdasági elit térnyerését állapítják meg, mind helyi, mind országos szinten. A tanulmány az elitek megítélését is tartalmazza, mely Magyarországon eléggé ellentmondásos, főleg a politikai elit esetében. A helyi elit megítélése jóval kedvezőbb az országos politikusok megítélésénél. A médiaszereplés jótékony hatást gyakorol az elitek megítélésére, mindenek előtt hitelesség szempontjából. Az eliteknek a társadalom struktúrájában végrehajtandó változtatásokra befolyásuk sincs, és érdekük sem kívánja azt.

Az elit és a kisvállalkozók mellett a társadalom szegényeivel is külön foglalkozik a kötet Ferge Zsuzsa által írt tanulmánya.¹⁵ Nagyon érdekes a szerző kaleidoszkópkép metaforája, mellyel a társadalomnak az erőforrások mentén történő rendeződését írja le. A szegények helyzetének tárgyalását két időszakra bontja, melynek cezúrája a rendszerváltás. A társadalmat strukturáló tényezőként az államszocializmusban a hatalmi viszonyt jelöli meg, míg a rendszerváltás után ezt a tőkeviszonyban látja. Míg az előző rendszerben a társadalmat a hatalmi pozícióban lévők és a hatalommal nem rendelkezők alkották, addig az újkapitalizmusban tulajdonosokról és a többiekről beszélhetünk. A jelen társadalmát Ferge szerint a tőketulajdon és a munkaerőpiachoz való viszony strukturálja. Tehát a rendszerváltozás utáni egyenlőtlenség a tőkeviszonyban gyökerezik, és ha nem történik változás tovább nő a szegénység. A tanulmány kiemelten foglalkozik a romák kirekesztésével, mint súlyos megoldásra váró társadalmi problémával is.

Meglátásom szerint a kötetben egy tanulmány erejéig helyet kaphatott volna a civil társadalom tárgyalása is, mint a társadalom önszerveződésének és érdekérvényesítésének kutatása is. Bár több írás is érinti a globalizáció kérdését, én mégis úgy gondolom, hogy egy külön e témával foglalkozó tanulmánnyal is gazdagodhatott volna a kötet. Véleményem szerint a tanulmánykötet értékét a közismert szociológusok és fiatal kutatók páratlan, újszerű megközelítések által végzett társadalomvizsgálatok mellett az adja, hogy a rendszerváltás utáni időszak feldolgozásával egyedülálló munkát adott a magyar társadalmat tudományos aspektusból megismerni szándékozóknek. A tanulmánykötet szerzői a szakmai igényesség minden kritériumának eleget tettek, és a közérthető nyelvezetnek köszönhetően a szociológiában járatlan érdeklődők számára is könnyen értelmezhető tanulmányokat tettek közzé. A 17 értékes tanulmány együttesen adja meg a Kovách Imre által szerkesztett kötet gazdagságát.

JEGYZETEK

- ¹ Kovach Imre – Kuczi Tibor – Jókuthy Emese (2006): Az osztályok, a társadalmi struktúra és rétegződés kutatásának állapotáról és megújításának szükségességéről. In Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek*. Budapest, Napvilág Kiadó, 19–35.
- ² Kuczi Tibor (2006): Kisvállalkozók a magyar társadalomban. In uo. 449–479.
- ³ Laki László (2006): Rendszerváltások Magyarországon. In uo. 49.
- ⁴ Kuczi Tibor – Kovách Imre – Kristóf Luca (2006): A szociológia szerepváltozása és az értelmiség útja az osztályhatalomból. In uo. 79–109.
- ⁵ Bukodi Erzsébet: Társadalmunk szerkezet különböző nézőpontokból In: Uo. 109-159. p.
- ⁶ Kovách Imre – Nagy Kalamász Ildikó (2006): Társadalmi és területi egyenlőtlenségek. In uo. 161–175.
- ⁷ Laki László (2006): Az ifjúság a magyar társadalomban. In uo. 177–205.
- ⁸ Gazsó Ferenc (2006): Társadalmi struktúra és iskolarendszer. In uo. 207–224.
- ⁹ Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2006): Hálózatok a magyar társadalomban. In uo. 227–252.
- ¹⁰ Csité András – Kovách Imre – Kristóf Luca (2006): Fogyasztói csoportok az ezredforduló Magyarországon. In uo. 253–291.
- ¹¹ Csurgó Bernadett – Megyesi G. Boldizsár (2006): Családi döntések, munkamegosztás és társadalomszerkezet. In uo. 293–310.
- ¹² Csigó Péter (2006): Kereskedelmi média és késő modern individualizáció. In uo. 311–346.
- ¹³ Szalai Erzsébet (2006): Tőke-munka viszony és hatalmi helyzet a magyarországi újkapitalizmusban. In uo. 349–373.
- ¹⁴ Kovách Imre – Kristóf Luca – Lengyel György (2006): Elit és társadalom a kilencvenes években. In uo 431–448.
- ¹⁵ Ferge Zsuzsa (2006): Struktúra és szegénység. In uo. 479–499.